

аспірантка кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Стаття висвітлює основні аспекти проявів корупційних правопорушень в інформаційній сфері, розкриває суть такого явища, причини існування, також ознаки, які відмежовують його від інших правопорушень.

Ключові слова: корупційні правопорушення, інформаційна сфера.

Данная статья освещает основные аспекты проявлений коррупционных правонарушений в информационной сфере, раскрывает сущность такого явления, причины существования и признаки, отличающие его от других правонарушений.

Ключевые слова: коррупционные правонарушения, информационная сфера.

This article covers the main aspects of displays of corruption offences in an informative sphere, exposes essence of such phenomenon, reasons are existences and signs, distinguishing it from other offences.

Key words: corruption offences, informative sphere.

На сучасному етапі становлення України як незалежної, демократичної, соціально правової держави є необхідність в протидії соціальному явищу, яке здійснює негативний вплив на розвиток суспільних відносин і стоїть на заваді належного розвитку будь-якої держави-корупції, яка стала реальністю сьогодення і є одним із основних чинників створення загрози національній безпеці та демократичному, соціально-правовому розвитку держави, що негативно позначається на всіх сторонах суспільного життя: економіці, політиці, управлінні, громадській свідомості, міжнародних відносинах, соціальній та правовій сферах, а також інформаційній сфері. Щодо останньої сфери, враховуючи значимість даної проблематики, хотілось би більш докладніше висвітлити деякі корупційні прояви в ній.

Сьогодні існує ґрунтовна науково-теоретична база досліджень з проблематики

корупції, яка охоплює в себе напрацювання як вітчизняних науковців, серед яких праці В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяка, В. М. Гарашук, Р. А. Калюжного, Л. П. Коваленко, В. Я. Настюк, О. Б. Червякова, так і зарубіжних: Д. М. Бахрах, Б. В. Волженкіна, О. Гределанда, М. В. Костеннікова, А. В. Куракіна, С. Коткіна, Р. Клітгарда та ін. Однак майже відсутні дослідження щодо прояву корупції в інформаційній сфері, досі не визначеним залишається його поняття, ознаки, які відмежовують цей вид правопорушення від інших.

Метою даної роботи є висвітлення деяких недосліджених досі аспектів проблематики існування корупції в інформаційній сфері, а саме формулювання самого визначення корупції в інформаційній сфері, виявлення причинності даного явища та розкриття його головних ознак, які відмежовують його від інших правопорушень.

Незважаючи на глибинність вивчення правових проблем в інформаційному та адміністративному праві, практично поза детальною увагою дослідників залишається питома вага питань, вивчення та розкриття яких є необхідним для закладання демократичних підвалин в нашій державі та суспільстві. Численні дискусії ведуться стосовно поняття самої інформаційної сфери. Неоднозначність та поширеність підходів до її визначення провокує й протиріччя в поглядах щодо існування корупційних правопорушень в останній. Ми вважаємо за доцільне розглядати дану проблематику з позиції інформаційної сфери як сфери інформаційної діяльності, яка динамічно інтегрує між собою всі ключові складові цієї сфери, такі як: її суб'єкти (фізичні, юридичні особи), їх діяльність (інформаційні дії, процеси) та об'єкти цієї діяльності (інформація, засоби зв'язку та інформатизація). Підкреслимо той факт, що їй притаманна своя форма суспільних відносин, об'єктом яких є інформація як ресурс й інформаційна інфраструктура [4]. Дана концепція знайшла своє відображення в основі законодавства про інформацію Закону України «Про інформацію» [1], який хоча і не містить дефініції інформаційної сфери як такої, проте визначає основні види інформаційної діяльності. Неодноразово в своїх дослідженнях А. І. Алексєєв говорить про неможливість чіткого інтерпретування з правової точки зору поняття корупційного правопорушення [3]. Ось чому ми пропонуємо власне визначення проявам корупційних правопорушень в інформаційній сфері як використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей, що полягають безпосередньо в умисному ненаданні інформації, спотворенні інформації, наданні інформації неналежної якості, незаконному використанні інформації, яка відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) такої вигоди для себе чи інших осіб або

відповідно обіцянка (пропозиція) чи надання неправомірної вигоди особі, яка уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Суб'єктами таких діянь виступають як особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, так і особи, які прирівняні до них (наприклад нотаріуси), посадові особи юридичних осіб, фізичні особи у разі одержання від них вищезазначеними особами, або за участю цих осіб іншими особами неправомірної вигоди, також особи які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або особи, спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, відповідно до закону.

Причинність корупційних проявів у інформаційній сфері в Україні багатогранна, ось чому ми виділяємо її у дві групи. Перша включає в себе загальні причини корупції в Україні (відсутність належної законодавчої бази для більш ефективної протидії корупції, неналежне виконання запобіжних функцій інститутами держави, впливовість суб'єктів корупційних правопорушень, які наділені ефективною системою захисту від соціального контролю, низький рівень заробітної плати державних службовців порівняно з заробітною платою у приватному секторі, трансформації явища корупції з соціальної аномалії на норму функціонування державної влади та вирішення життєвих проблем для значної кількості населення). На жаль, сучасні дослідження свідчать, що значна частина громадян України не оцінює корупцію негативно і вважає за можливе вирішення особистих питань за допомогою дачі хабарів, використання службових можливостей родичів, друзів, які, приміром,

перебувають на державній службі. Так, С. В. Невмержицький у своїх дослідженнях приходиться до висновку, що українцям не вигідна цивілізована європейська модель корупції, в якій рівень корупційних проявів досить низький, оскільки корупція сприймається в суспільстві як явна аномалія, порушення закону, який поважає і дотримується громадськість. Нам значно ближча афро-латиноамериканська модель системи корупції, коли влада надає можливість «тіншовим» і кримінальним секторам економіки досягнути могутності, порівнюваної з державною [5]. Другу групу складають ті, які власне відносяться до існування та поширення корупції безпосередньо в інформаційній сфері. На нашу думку, найвпливовішою є інформаційна нерівність, яка, з одного боку, є обґрунтовано-доцільною та логічною (наприклад, існування персональних інформаційних баз в державних органах, які доступні виключно працівникам цих структур, діяльність яких безпосередньо пов'язана з їх обробкою), а з іншого, це надає змогу використання цієї інформації у власних цілях (в сукупності з загальнокорупційними причинами). Так, обмеженість або відсутність рівного доступу всіх членів суспільства до нових технологій, актуальної інформації, сучасних систем зв'язку, збору, обробки та передачі даних може призвести до значних негативних наслідків, адже в даному разі неможлива реалізація задекларованих демократичних прав та свобод у разі відсутності відповідних соціальних умов та гарантованої законом доступності інформаційно-комунікаційних технологій для всіх членів суспільства. З огляду на те, що доступ до інформації є складовою суб'єктивного права особи на інформацію й інститутом інформаційного (об'єктивного) права, обмеження цього права, як зауважив В. М. Брижко, «може перетворитись на його порушення, якщо законодавством детально не передбачається механізм контролю і гарантії відновлення обмежених прав» [6].

Так, прояви корупції в інформаційній сфері можуть зачіпати не тільки цивільно-правові відносини, а й адміністративні. Можлива ситуація, коли працівниками Вищої кваліфікаційної комісії суддів або особами, які здійснюють підготовку та реалізацію конкурсу на заміщення вакантних посад судді вперше, переслідуючи корисливі цілі (отримання вигоди або обіцянки (пропозиції) такої вигоди для себе чи інших осіб), здійснюється використання свого службового становища шляхом спотворення або ненадання інформації кандидату (кандидатам), який бажає зайняти вакантне місце судді вперше, маючи за мету «просування» своєї особи (осіб).

Інший бік корупційних проявів в інформаційній сфері полягає завжди в активних діях особи, а саме в незаконному використанні та розповсюдженні інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень. Не поодинокі випадки в судовій практиці, коли працівниками державної податкової служби з метою отримання вигоди було здійснено розповсюдження конфіденційної інформації клієнта про його майновий стан та доходи. При цьому здійснюється порушення його конституційного права, яке передбачається ст. 32 Конституції України, на «не допущення збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини».

Здійснивши аналіз наукових досліджень, які висвітлюють сутність явища корупції в Україні, його особливості, а також проблематику функціонування інформаційної сфери, ми дійшли висновку, що корупційним проявам в інформаційній сфері притаманна низка обов'язкових ознак.

Існування вичерпного суб'єктивного складу: тільки особи, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особи, які прирівняні до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого

самоврядування; особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або особи, спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, відповідно до закону; посадові особи юридичних осіб, фізичні особи – у разі одержання від них особами, або за участю цих осіб іншими особами неправомірної вигоди, можуть нести відповідальність за вчинення корупційного правопорушення. В той же час ми звертаємо увагу читача на те, що незважаючи на різні обґрунтовані точки зору в сучасній правовій літературі щодо суб'єктного складу корупційних правопорушень, на мою думку, безпосередніми суб'єктами вчинення таких діянь є тільки фізичні особи, і в жодному разі до них не можна відносити юридичних. Не треба суперечити так званій «аксіомі», яка полягає у тому, що від імені юридичної особи діють тільки фізичні особи. Натомість постраждалими від таких діянь є як фізичні, так і юридичні особи (ситуація, коли працівниками правоохоронних органів умисно з корисливих мотивів здійснюється поширення статистичної інформації, яка не відповідає дійсності, з метою нанесення шкоди діловій репутації окремої юридичної особи).

Наступна обов'язкова ознака полягає у наявності обов'язкового елемента суб'єктивної сторони – корисливої мети, яка полягає в отриманні неправомірної вигоди або прийнятті обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам. Так, неодноразово науковцем Л. І. Аркушем було підкреслено мету вчинення корупційних діянь: «особисте збагачення, збагачення своїх рідних і прибічників, отримання інших переваг і благ всупереч інтересам суспільства». Ось чому ми акцентуємо увагу на тому, що умисне ненадання інформації, спо-

творення інформації, надання інформації неналежної якості, незаконне використання інформації, яка відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень, вищезазначеними особами здійснюється тільки з корисливих мотивів, як для себе так і для третіх осіб.

Також немало важливим фактором є існування специфічної сфери вчинення корупційних правопорушень, яка безпосередньо пов'язана із використанням баз та банків даних, технологій їх ведення і використання, інформаційно-телекомунікаційних систем та мереж, які функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб.

Об'єктивна сторона таких корупційних правопорушень полягає завжди як в активних вольових діях, так і пасивних. Активні полягають у спотворенні інформації, наданні інформації неналежної якості, недостовірної інформації, незаконному використанні інформації. Пасивні дії полягають завжди в ненаданні інформації. Остання ситуація має місце, коли вищезазначеними суб'єктами умисно, з корисливих мотивів здійснюється приховування певної інформації (її ненадання), поширення якої закріплено їх службовими повноваженнями (наприклад, непоодинокі випадки в судовій практиці, коли суб'єктами при проведенні аукціонів умисно, з корисливих мотивів, була здійснена «допомога третім особам в купівлі відповідного об'єкта» шляхом приховування як взагалі інформації про факт проведення, так і окремих відомостей, як час і місце проведення).

Підкреслимо обов'язковість вольового критерія діяння, який полягає у тому, що особа свідомо за власним бажанням із власних міркувань, без примусу з боку третіх осіб, здійснює такі діяння.

Наступна ознака полягає в специфічності об'єкта. Так, об'єктом посягання даного корупційного правопорушення на відміну від інших завжди буде інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних

носіях або відображені в електронному вигляді [1]; звертаємо увагу саме на властивості цієї інформації, так, з одного боку, – це об'єкт відносин між громадянами, суспільством і владою, а також об'єкт міждержавних стосунків, а з іншого – ресурс, до якого входять управління, прийняття рішень – розвиток різних сфер і, що важливо, напрям забезпечення національної безпеки [7]. Вона може бути класифікована за різними критеріями: так, за суб'єктами створення поділяємо її на первинну, яка створена державним органом чи іншим суб'єктом, і вторинну – результат аналітично-синтетичної обробки; за критерієм суб'єкта власності, – як ту, що належить як державним органам, так і недержавним юридичним чи фізичним особам, а також бути результатом змішаної власності або спільного використання; за доступністю – відкритою або з обмеженим доступом; в залежності від збереження вона може бути закріплена як на паперових, так і на електронних носіях, та ін.

Також необхідною умовою кваліфікації такого діяння є наявність умислу, при якому посадова особа усвідомлює протиправний характер своєї діяльності, передбачає і бажає настання наслідків від своєї поведінки та свідомо діє у такий спосіб, відтак дії особи-корупціонера вчинюються навмисно. Дискутуються в науці питання існування обов'язкової складової об'єктивної сторони цього корупційного

правопорушення – настання наслідків. У той же час, на нашу думку, це є недовільним підходом, враховуючи можливість взагалі їх ненастання або настання через значний проміжок часу, а тому встановлення факту вчинення корупційного правопорушення в інформаційній сфері значно ускладнювалось, а в багатьох випадках взагалі унеможлиблювалось.

Корупція в нашій державі «торкнулась» майже всіх сфер суспільства, в тому числі й інформаційної, що в свою чергу може призвести до руйнування та унеможливлення реалізації задекларованих прав на можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Це є достатнім аргументом констатувати, що рівень діяльності державних і правоохоронних органів та судів щодо обмеження розмірів і впливу корупції на життєво важливі сторони суспільного життя країни та організаційно-правове забезпечення цієї діяльності не відповідають вимогам сьогодення. Зупинити зростання впливу цього явища на суспільні відносини можна лише шляхом змін в антикорупційній політиці України, впровадженням системного підходу щодо протидії корупційним проявам, активізацією громадськості, оновленням ставлення нації до самого існування корупції та можливості її подолання.

Література

1. Закон України «Про інформацію» від 10.08.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 12.08.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.
3. Алексеев, А. И. Криминология : курс лекцій. – М., 1998. – С. 259.
4. Соснін, О. В. Проблеми життєдіяльності інформаційної сфери // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) [Електронний ресурс] / О. В. Соснін, О. В. Корнейко, О. В. Олійник. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Soc_gum/bozk/2009_20/gurn_main.htm.
5. Невмержицький, С. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії / С. В. Невмержицький. – К., 2008. – С. 10.
6. Золотар, О. О. Обмеження доступу до інформації: інформаційно-правовий аспект / О. О. Золотар // Інформ. безпека людини, суспільства, держави. – 2012. – № 1 (8). – С. 79.
7. Олійник, О. Захист інформації в умовах інформаційного суспільства / О. Олійник // Право України. – 2005. – № 10. – С. 100-101.